

Reformatie vandaag

500 jaar Hervorming in debat met Rome
en nieuwe vormen van doperse radicaliteit

Bijlage bij Persbericht
Reformatie vandaag

- ❖ Inhoudsopgave
- ❖ Voorwoord
- ❖ Enkele stellingen

Klaas van der Zwaag
© B.V. Uitgeverij De Banier, Apeldoorn 2017
ISBN 9789402902792

Inhoud

Deel I. Het geding met Rome

- 1.1. De geloofscrisis van de zestiende eeuw
 - 1.1.1. *Angst voor hel en oordeel*
 - 1.1.2. *Heiligen als middelaars*
 - 1.1.3. *Clerus contra leek*
 - 1.1.4. *Het dieptepunt van de mis*
 - 1.1.5. *Het sacrament de gelovige ontzegt*
 - 1.1.6. *Het wapen van de inquisitie*
 - 1.1.7. *Een eindeloze boete- en biechtpraktijk*
- 1.2. Vroege reformatiebewegingen
- 1.3. Reformatie als antwoord op de geloofscrisis
 - 1.3.1. *De strijd van Luther om heilzekerheid*
 - 1.3.2. *De 95 stellingen en de aflaatpraktijk*
 - 1.3.3. *Het proces tegen Luther: de pauselijke macht op het spel*
 - 1.3.4. *Nieuwe oriëntatie: de drie sola's*
 - 1.3.5. *Het geweten van de leek*
 - 1.3.6. *Een direct appel op de Bijbel*
 - 1.3.7. *Herleving van de prediking*
 - 1.3.8. *Boekdrukkunst verbreekt kennismonopolie*
 - 1.3.9. *Catechese als wapen tegen onkunde*
- 1.4. De veelsoortige bevrijding van de Reformatie
 - 1.4.1. *Van mis als offer naar avondmaal in beide gedaanten*
 - 1.4.2. *De ontdekking van de doop als belofte*
 - 1.4.3. *Om de ware boete en biecht*
 - 1.4.4. *De macht van de paus betwist*
 - 1.4.5. *Het onbedoelde effect van de Reformatie*
- 1.5. Rome tussen traditie en vernieuwing
 - 1.5.1. *Trente als antwoord op de Reformatie*
 - 1.5.2. *De leeruitspraken van Trente*
 - 1.5.3. *Trente en de rechtvaardiging*
 - 1.5.4. *Hervorming van het kerkelijk leven*
 - 1.5.5. *Verdieping van de kloof*
 - 1.5.6. *Van Vaticanum I naar Vaticanum II*
 - 1.5.7. *Nieuwe openheid en het Tweede Vaticaans Concilie*
- 1.6. De strijd om de genade
 - 1.6.1. *Romes synergisme: genade en verdienste*
 - 1.6.2. *Consensus over de rechtvaardiging?*
 - 1.6.3. *Nieuwe visies op de rechtvaardiging door het geloof*
 - 1.6.4. *De (on)zekerheid van het geloof*
 - 1.6.5. *Biecht, boete en vagevuur*

- 1.6.6. *Maria en heiligen als voorsprekers*
- 1.6.7. *Balans: geen pelagianisme, wel synergisme*
- 1.7. Het reformatorische geding om de kerk
 - 1.7.1. *Rome een valse kerk?*
 - 1.7.2. *De warekerkgedachte bij Rome*
 - 1.7.3. *Nieuwe dynamiek sinds Vaticanum II*
- 1.8. Kerk, ambt en sacramenten in oecumenisch licht
 - 1.8.1. *Oecumene als uitdaging en vervulling*
 - 1.8.2. *Doop, eucharistie en ambt*
 - 1.8.3. *Protestantse claim op katholiciteit*
 - 1.8.4. *De onopgeefbaarheid van het Petrusambt*
 - 1.8.5. *De kloof tussen hiërarchie en leek*
- 1.9. De blijvende spanning tussen Schrift en traditie
 - 1.9.1. *Twee gelijkwaardige stromen uit dezelfde bron*
 - 1.9.2. *Schrift inhoudelijk relatief genoegzaam*
 - 1.9.3. *Reformatorische kanttekeningen bij het sola Scriptura*
- 1.10. Een kardinaal geschilpunt: de sacramenten
 - 1.10.1. *De kerk is zelf sacrament*
 - 1.10.2. *Eucharistie en het onbloedige misoffer*
 - 1.10.3. *De transsubstantiatie gebandhaafd*
- 1.11. De catholica in de moderne tijd
 - 1.11.1. *De worsteling om de erfenis van Vaticanum II*
 - 1.11.2. *De kritiek van Hans Küng*
 - 1.11.3. *De processen tegen Küng en Schillebeeckx*
- 1.12. Het pausschap op de drempel van de 21e eeuw
 - 1.12.1. *De traditioneel katholieke stem van paus Benedictus XVI*
 - 1.12.2. *De sociaal-pastorale lijn van paus Franciscus*
- 1.13. Contouren van een nieuwe reformatie
 - 1.13.1. *Het dilemma van Rome en Reformatie*
 - 1.13.2. *De ontwikkelingsgang van ds. H.Ĵ. Hegger*
 - 1.13.3. *Rehabilitatie van Luther en Calvijn?*
 - 1.13.4. *De roep om een nieuwe reformatie*
 - 1.13.5. *Het veelkleurige debat over de herdenking van 500 jaar Reformatie*
- 1.14. Conclusies

Deel II. Het geding met de dopers

- 2.1. De opkomst van de radicale reformatie
 - 2.1.1. *Derde weg naast Rome en Reformatie*
 - 2.1.2. *Heiligingsbeweging rondom boete en bekering*
 - 2.1.3. *Geloofsdoop en het ideaal van een vrije gemeente*
 - 2.1.4. *Semipelagiaanse trekken in het doperdom?*
- 2.2. Geestdrijverij en onderschatting van het Woord
 - 2.2.1. *Niet de Bijbel maar de Geest*
 - 2.2.2. *Kennis gewantrouwd: 'hoe geleerder, hoe verkeerder'*
 - 2.2.3. *De zucht naar dromen en visioenen*
 - 2.2.4. *De 'hellevaart' in de bekering*
- 2.3. Reformatie in debat met doperdom
 - 2.3.1. *Luthers polemieek met Karlstadt en Müntzer*
 - 2.3.2. *Zwingli contra de Zwitserse anabaptisten*
 - 2.3.3. *Calvijn en de doperse radicalen*
 - 2.3.4. *Het antwoord van Guido de Brès*
 - 2.3.5. *Dopers contra gereformeerd*
- 2.4. De veelkleurigheid van het modern doperdom
 - 2.4.1. *Vrijdenkerij en vrijzinnigheid*
 - 2.4.2. *De huidige doopsgezinden: de kloof met Menno Simons*
 - 2.4.3. *Actuele doperse denkbeelden in kerk, politiek en samenleving*
 - 2.4.4. *W. Aalders en het debat over het dopers radicalisme*
- 2.5. Conclusies

Deel III. Vroomheidsbewegingen en nieuwe vormen van doperse radicaliteit

- 3.1. Radicaal christendom door de eeuwen heen
 - 3.1.1. *Wortels charismatisch denken vanaf de oudheid*
 - 3.1.2. *Het piëtisme: evangelische herleving tegenover verlichting*
 - 3.1.3. *Puritanisme en het accent op experimental religion*
 - 3.1.4. *Nadere Reformatie als heiligheidsbeweging*
 - 3.1.5. *Het baptisme als derde weg tussen Rome en Reformatie*
 - 3.1.6. *De veelkleurigheid van het calvinistische baptisme*
 - 3.1.7. *Het debat rond geloofsdoop, verbond en kerklidmaatschap*
 - 3.1.8. *Een evangelische boom met vele wortels en takken*
 - 3.1.9. *Kierkegaard en Bonhoeffer: radicaal christendom tegenover goedkope genade*
- 3.2. Opwekkingstheologie: Wesley, Whitefield en Edwards
 - 3.2.1. *John Wesley's ontdekking van het bevindelijk christendom*
 - 3.2.2. *Heiliging als bijzondere fase na rechtvaardiging*
 - 3.2.3. *De spanning tussen geloof en ervaring*
 - 3.2.4. *Het conflict tussen arminianisme en calvinisme*

- 3.2.5. *Het methodisme als heiligheidsbeweging*
- 3.2.6. *Het optreden van George Whitefield*
- 3.2.7. *Jonathan Edwards als opwekkingstheoloog*
- 3.2.8. *Thema's in Edwards' theologie*
- 3.2.9. *Om de eenheid van Woord en Geest: Edwards en Calvin*
- 3.2.10. *De relevantie van de opwekkingstheologie*
- 3.2.11. *De ontwikkeling van heiligheidsbeweging in Engeland en Amerika*

- 3.3. De beweging van het Reveil
 - 3.3.1. *Het Reveil in de geschiedenis van opwekkingsbewegingen*
 - 3.3.2. *Réveil en Afscheiding: het breekpunt van de kerk*
 - 3.3.3. *Koblbrugge en de discussie over Romeinen 7 en de heiliging*
 - 3.3.4. *Réveil en de oecumenisering van de kerk*
 - 3.3.5. *De kritiek op de opwekkingen*

- 3.4. De oproep van de pinksterkerken
 - 3.4.1. *Pentecostalisme als derde type tussen Rome en Reformatie*
 - 3.4.2. *De ervaring van de wedergeboorte*
 - 3.4.3. *De doop met de Geest: herbaling van Pinksteren*
 - 3.4.4. *De gaven van de Geest*
 - 3.4.5. *Tongentaal: bijzonder of gewoon?*
 - 3.4.6. *De gave der profetie*
 - 3.4.7. *De dienst der genezing*
 - 3.4.8. *Het debat over het bevrijdingspastoraat*
 - 3.4.9. *De opkomst van de charismatische beweging*
 - 3.4.10. *De relatie van de kerken tot de pinksterkerken en de charismatische beweging*
 - 3.4.11. *Andrew Murray als grensfiguur tussen calvinisme en pinkstertheologie*

- 3.5. De uitdaging van de evangelische beweging
 - 3.5.1. *Een protest- en reveilbeweging binnen en buiten de kerk*
 - 3.5.2. *Invloeden van Reformatie en piëtisme*
 - 3.5.3. *Ontwikkelingen in evangelische kring*
 - 3.5.4. *Hebben evangelischen de toekomst?*
 - 3.5.5. *De doperse herleving van de Believers Church*
 - 3.5.6. *De reformatorische kritiek op de evangelischen*
 - 3.5.7. *Het dubbele front van C.A. van der Sluijs*
 - 3.5.8. *De visie op de heiliging en het debat over de groei in het geloof*
 - 3.5.9. *Herlevende aandacht voor navolging en discipelschap*
 - 3.5.10. *De discussie rond Heart Cry en het 'overwinningsleven'*
 - 3.5.11. *De hernieuwde discussie over de refozuil*

- 3.6. Nieuwe toenadering rond kinder- en geloofsdoop
 - 3.6.1. *Toenemende onvrede over de kinderdoop*
 - 3.6.2. *De invoering van de dubbele doopraktijk*
 - 3.6.3. *Het evangelisch-gereformeerde gesprek rond doop en verbond*
 - 3.6.4. *Oecumenische toenadering rond de doop*
 - 3.6.5. *Reformatorische verlegenheid met de overdoop*

- 3.7. Dopers en bevindelijk gedachtegoed in de christelijke traditie
 - 3.7.1. *Het innerlijk licht bij de quakers*
 - 3.7.2. *Het elitaire spiritualisme van De Labadie en zijn nazaten*
 - 3.7.3. *Gereformeerden contra hernbutters*
 - 3.7.4. *De spanning tussen Woord en Geest bij J.C. Philpot*
 - 3.7.5. *Mystiek, bevinding en ervaring*
 - 3.7.6. *De sympathie van Karl Barth voor het doperdom*
 - 3.7.7. *De kritiek van Woelderink op de doperse geestesstroming*
 - 3.7.8. *Van Ruler over Geest en bevinding*
 - 3.7.9. *Kerk, sekte en conventikel*
 - 3.7.10. *Doperse trekken bij de charismatischen?*
 - 3.7.11. *Parallellen tussen charismatischen en bevindelijken*
 - 3.7.12. *Het wankele evenwicht tussen Woord en Geest*

- 3.8. De opleving van de spiritualiteit
 - 3.8.1. *Spiritualiteit los van de kerk*
 - 3.8.2. *Ervaring als valkuil: H.M. Kuitert, E. Schillebeeckx en K. Hendrikse*
 - 3.8.3. *Het blijvend verlangen van Jan Siebelink*
 - 3.8.4. *Het dilemma van Franca Treur*

- 3.9. Reformatorisch verlangen naar een charismatische kerk
 - 3.9.1. *Het 'extra' van de Geest*
 - 3.9.2. *De verzegeling van de Heilige Geest*
 - 3.9.3. *De discussie over de 'streeptheologie'*
 - 3.9.4. *C. Graafland en het 'charismatisch manco'*
 - 3.9.5. *Geestelijke ervaring ten koste van de Christus der Schriften?*
 - 3.9.6. *Ambt en charisma*
 - 3.9.7. *Pogingen tot wederzijds begrip*
 - 3.9.8. *Het verlangen naar vernieuwing en opwekking*

- 3.10. Conclusies

Deel IV. De blijvende actualiteit van de Reformatie

- 4.1. Reformatie tussen Rome en doperdom
- 4.2. Om de eenheid van Woord en Geest
- 4.3. Rome en Reformatie: einde van de kloof?

Appendix: 95 stellingen

Bibliografie

Namenregister

Voorwoord

Hoe krijgt een mens vrede met God? Het is een vraag die de mens van alle tijden bezighoudt en die een belangrijk thema is in de verschillende wereldreligies. Moeten wij opklimmen tot God of zoekt God Zelf de mens op? Het christelijk geloof geeft een antwoord door te verwijzen naar Jezus Christus, de Zoon van God, in Wie God Zichzelf heeft geopenbaard als een God van vrede en verzoening. De mens is door de zondeval van God gescheiden en leeft in een situatie van schuld en zonde. Het onuitsprekelijke wonder is echter dat God de mens weer opzoekt in de Zoon van Zijn liefde en zo de weg naar God herstelt. Hier openbaart zich Gods onverdiende genade. God accepteert de mens, niet zoals hij in zichzelf is, maar omdat Hij hem aanziet in Zijn Zoon, Jezus Christus.

Wie van genade mag leven, is een gezegend mens. Hij hoeft niet meer voor zijn verlossing te werken om door God geaccepteerd te worden. De Bijbelse boodschap maakt duidelijk dat er vanwege de zonde van de mens geen mogelijkheid meer is om vanuit zichzelf op te werken naar God. Integendeel, juist zo'n weg van omhoogklimmen is ten diepste zonde en hoogmoed. De Bijbel haalt een streep door de 'prestaties' van de natuurlijke en religieuze mens in zijn poging om zelf nog een brug te kunnen slaan met God.

Dat de mens van genade alléén leeft, is niet vanzelfsprekend geweest in de geschiedenis van de kerk. De Reformatie, de zestiende-eeuwse kerkelijke beweging rond personen als Luther, Zwingli en Calvijn, is een herontdekking geweest van de kracht van het Evangelie, de bevrijdende boodschap dat er alleen genade en verzoening te vinden is in het werk van Jezus Christus. De mens hoeft zich niet af te pijnigen met allerlei boetesystemen van werkheiligheid voor God om rechtvaardig te zijn, maar mag rust vinden in het gelovig toevlucht nemen tot de beloften van het Evangelie.

De uitdrukking 'herontdekking' suggereert dat het een ontdekking is geweest van een waarheid die op de achtergrond was geraakt, zo niet verdwenen was uit de kerk van de late middeleeuwen. In deze periode werd de boodschap van het Evangelie verduisterd door allerlei factoren die het genadekarakter van het Evangelie ondermijnden en steeds meer deden verwachten van menselijke werken en voorbereidingen.¹

Zoektocht van monnik Luther

Het wonderlijke is dat deze herontdekking gestalte kreeg in een religieuze zoektocht van een monnik, genaamd Maarten Luther. Luther (1483-1546) deed alles om zijn door schuldbesef verschrikte en gepijnigde geweten voor God te bevredigen en zocht genoegdoening in een reeks van geestelijke inspanningen om vrede met God te krijgen. Zijn geestelijke doorbraak lag uiteindelijk hierin dat hij de gerechtigheid van God, waarvan de betekenis hem veel hoofdbreken kostte, als een *geopenbaarde* gerechtigheid ging verstaan die in het geloof *ontvangen* wordt, niet een *eisende* gerechtigheid waaraan de mens door eigen werken moet voldoen. God is geen eisende, wrekende God, zo ontdekte hij na een lange, ingrijpende geestelijke crisis, maar een God Die in Christus volkomen vergeving van zonden schenkt.²

Luthers geestelijke ontdekking gaf de aanzet tot de beweging van de Reformatie. In 2017 zal het 500-jarig bestaan van de Reformatie herdacht worden, de herdenking van het feit dat Luther in

1. Of de Reformatie een specifieke gebeurtenis in Duitsland of een veel breder Europees verschijnsel was dat ook meerdere reformaties en eeuwen omvatte – vanaf de late middeleeuwen – is een punt van heftig debat onder wetenschappers (Campi, 'Was the Reformation a German Event?', 9-31). Zie hierover verder 2.

2. Die geestelijke strijd is op indrukwekkende wijze getekend door de befaamde Lutherkenner Heinz Schilling in zijn lijvige Lutherbiografie *Martin Luther. Rebell in einer Zeit des Umbruchs*. Schilling: 'Seine Verzweiflung war somit einem Trugbild geschuldet. Gottes Gerechtigkeit bedeutet nicht Verderben, sondern Heil für den Menschen, auch und gerade in seiner Sündhaftigkeit' (...) 'Für Luther und seine Anhänger war Heilsgewissheit allein und gratis im Glauben an Christus zu finden' (151-152).

1517 zijn 95 stellingen tegen de zogeheten aflat in Wittenberg bekendmaakte. In de aanloop naar deze herdenking zijn er tal van activiteiten en publicaties. Zo is (onder meer) de organisatie Refo500 actief met voorbereidingen en bezinnende activiteiten.³ De grote vraag is of de Reformatie herdacht wordt op een wijze die recht doet aan de intenties van de reformatoren en het geestelijk erfgoed van de Reformatie. Zo zijn er op dit punt wel vragen te stellen bij de komende Reformatieherdenking in Duitsland in 2017 (de zogeheten *Lutherdekade*).⁴ Toch zijn er ook duidelijke standpuntbepalingen. Johannes Schilling, voorzitter van de wetenschappelijke raad voor het Reformatiejubileum, stelt dat de Reformatie een herontdekking van het Evangelie was, geen mensenwerk, maar een werk van de Heilige Geest.⁵

Dubbel front

We willen in deze publicatie de relevantie van de Reformatie belichten vanuit een specifieke invalshoek. We schetsen de Reformatie als een beweging die haar positie moest bepalen ten opzichte van twee tegenstanders, te weten de Rooms-Katholieke Kerk en de beweging der dopers of anabaptisten, in deze studie aangeduid als het doperdom.

Over beide tegenstanders in het kort het volgende om de eigen positie van de Reformatie duidelijk te maken. De zogeheten Rooms-Katholieke Kerk (zo genoemd vanwege haar centrum in Rome) was in de ogen van de hervormingsgezinden in de vijftiende en zestiende eeuw in groot verval geraakt. Zij had zich in hun ogen ontwikkeld tot een machtsinstituut dat niet in staat was om werkelijke antwoorden te geven op de geestelijke vragen waarmee de gelovigen destijds worstelden. In deze strijd der geesten ontdekte de Reformatie ten opzichte van deze kerk de radicaliteit van het Woord van God, de vrijspreekende kracht van het Evangelie. Dat was het program van de Reformatie zoals dat traditioneel wordt uitgedrukt met de drie sola's: *sola fide* (alleen het geloof), *sola Scriptura* (alleen de Schrift) en *sola gratia* (alleen genade).

De Reformatie leidde in haar uitwerking van dit program tot bevrijding van de 'leek', de gelovige die een eigen waarde en positie kreeg ten opzichte van de 'gewijde' ambtsdrager, de geestelijken (de 'clerus'). Het was de gewone gelovige die de toegang tot het heil ontving zonder bemiddeling van de priester. Niet een groep theologisch onderlegden of een ambtelijk gewijde clerus had de beschikking over de Bijbel, maar elke gelovige. In die zin was de Geest aan alle gelovigen gegeven, en niet alleen aan de vertegenwoordigers van de ambtelijke hiërarchie.

Bevrijding, vrijheid dus, maar *hoe* kreeg deze vrijheid gestalte? Hier stuiten we op de tweede tegenstander, de groep van de zogeheten dopers of anabaptisten. Het betreft een uiterst gevarieerde groep van hervormingsgezinden die evenals de Reformatie de Rooms-Katholieke Kerk kritiseerden als een instituut dat de vrije beoefening van het geloof verhinderde. Ze werden dopers of anabaptisten genoemd vanwege hun praktisering van de volwassendoop, maar feitelijk ging het om veel meer dan een doopvisie. Deze dopers vonden de Reformatie te halfslachtig, te weinig radicaal in het doorvoeren van de beginselen van de hervorming. Vandaar dat deze groep in de literatuur aangeduid wordt als de 'radicale reformatie'.

Men kan zeggen dat deze tweede tegenstander uit de *eigen* gelederen voortkwam. De aanhangers waren oorspronkelijk gelovigen in de Rooms-Katholieke Kerk, zoals alle hervormingsgezinden, en kozen voor het gedachtegoed van de Reformatie. We kunnen het zo formuleren: was Rome een gevaar van *buitenaf*, de dopers ontwikkelden zich tot een bedreiging van *binnenuit*. Zij waren

3. Zie www.refo500.nl. Refo500 is het internationale platform dat kennis en activiteiten bundelt naar aanleiding van 500 jaar Reformatie. In het platform werken allerlei partners met elkaar samen, met als doel 'de relevantie van de reformaties' te laten zien. De organisatie schrijft reformatie met een kleine letter. Volgens Erik de Boer van Stichting Refo500 staat Reformatie met een hoofdletter voor de breuk tussen de Rooms-Katholieke Kerk en het protestantisme in de zestiende eeuw. Maar met de kleine letter was het niet minder dan 'de overgang naar een nieuw tijdperk' (*Nederlands Dagblad*, 17 februari 2010). Beide betekenissen zullen in deze studie aan de orde komen, met toch wel de nadruk op de eerste. In Refo500 participeren zowel protestantse als rooms-katholieke instellingen, wat het platform de gelegenheid biedt tot een interessante gedachtewisseling.

4. Zie verder 1.13.

5. *Perspektieven 2017. Ein Lesebuch*, 74,76.

immers ook uit op hervorming van de kerk, maar zij kritiseerden de Reformatie als een beweging die halverwege bleef steken. Ook vonden zij dat de reformatoren de rechtvaardiging benadrukten ten koste van de heiliging en levensvernieuwing.

De Reformatie stond een vrijheid voor die de balans hield tussen onvrijheid en bandeloosheid. Aan de ene kant, bij Rome, werd de geestelijke vrijheid geknecht door een ingewikkeld systeem van kerkelijke tradities die een direct en eenvoudig geloofsleven belemmerden. Zo ging aan de andere kant, bij de dopers, de bevrijding van het juk van Rome gepaard met een soms ongelimiteerde vrijheid, die hier en daar zelfs tot sociale onrust en opstand leidde. Zoals Rome de Geest aan banden legde door een sterk hiërarchisch verambtelijkt kerk, zo lieten de radicalen zich drijven door de inwendige werking van de Geest en profetische ingevingen. De aanhangers van deze beweging zijn daarom afwisselend aangeduid met Geestdrijvers, spiritualisten en *Schwärmer* (dwepers).

Balanceren tussen twee uitersten

Het unieke van de Reformatie was dat haar eigen karakter zich uitkristalliseerde in een strijd tegen de krachten ter linker- en ter rechterzijde van haar.⁶ Het was een voortdurend balanceren tussen twee uitersten: aan de ene kant een waarheidsbegrip dat vooral georiënteerd was op wat de kerk voorschreef, aan de andere kant een waarheidsbegrip dat alle heil verwachtte van de vrije werking van de Heilige Geest. Hiermee zitten we in de kern van ons boek: geloven tussen Rome en doperdom. Het reformatorische geloof wordt door twee pijlers gedragen: het Woord van God en de werking van de Heilige Geest. De kerk is de schepping van het Woord van God, dat de Heilige Geest gebruikt om de genade van Christus toe te passen in het leven van mensen. Het gepredikte Woord kan niet zonder de toepassende werking van de Heilige Geest en omgekeerd bindt de Geest Zich aan het Woord van God, met name aan het vleesgeworden Woord, Jezus Christus.

Wie gelooft, heeft dit aan het werk van de Heilige Geest te danken, maar datzelfde geloof kan niet zonder gemeenschap met de kerk gevoed worden. Juist de Reformatie bewaarde het evenwicht door enerzijds afstand te nemen van een kerkbegrip dat een vrije werking van de Geest aan banden legt en zich als 'heilsnoodzakelijk' beschouwt, en door anderzijds een geloofsbeleving te bekritisieren die zich eenzijdig oriënteert op de vrijheid van de Geest en uiterlijke bemiddelingen van de waarheid veronachtzaamt. Men zou de Reformatie kunnen beschouwen als het midden tussen objectivisme en subjectivisme.

Het evenwicht nagestreefd door de Reformatie is een wankel evenwicht. De in de Reformatie ontdekte vrijheid om de Bijbel zelf te lezen en te interpreteren leidde in de geschiedenis van de kerk soms tot een vrijheid die de grenzen van het Bijbelse geloof overschreed. Er vond een verabsolutering van de vrijheid plaats die geen recht deed aan de gezaghebbende inhoud van de Schrift. De vrijheid van exegese bood vooral na de verlichting ruimte aan vrijzinnigheid. De individuele gelovige, 'bevrijd' van de kerk die waarheden zou opleggen, beschouwde de mondigheid als een middel om zelf de waarheid te bepalen, los van enige gezagsinstantie. Vandaar dat er een kritische houding groeide ten opzichte van het gezag van Gods Woord en de bindende kracht van de belijdenis. De objectieve waarheid van Schrift en kerk werd als een belemmering gezien voor het proces van eigen waarheidsvinding.

De hervormers erkenden een *genormeerde* vrijheid. Vandaar dat de Reformatie van meet af aan het christelijk geloof heeft geformuleerd in belijdenissen. Niet om de waarheid van de Schrift opnieuw te binden aan menselijke inzetten, zoals in de kerk van Rome ('de kerk leert het, dus

6. W. Balke in zijn proefschrift over Calvijn en de doperse radicalen: 'In de strijd der geesten in de zestiende eeuw keren de Reformators zich tegen twee fronten, enerzijds tegen Rome, anderzijds tegen de Radikalen' (Balke, *Calvijn en de doperse radicalen*, 1). Calvijn heeft te stellen met twee soorten oproerkraaiers, zo schrijft hij aan de hertog van Somerset. Aan de ene kant de fantastische lieden of waanzinnigen, die het Evangelie als een voorwendsel gebruiken als alles in verwarring en in opstand te brengen, aan de andere kant degenen die volhardden in de bijgelovigheden van 'de antichrist van Rome' (in: Balke, *Omgang met de reformatoren*, 95).

is het waar’), maar om tot een *gemeenschappelijk* getuigenis van de waarheid te komen. Waarheid is niet het bezit van het individu, maar van de gemeenschap. De Reformatie heeft daarom niet alleen het individu bevrijd, maar ook ervoor gezorgd dat de individuele gelovige zich voegde in het spoor van een waarlijk ‘katholieke’ kerk, als historische gemeenschap waarin het gelovige individu opbloeide en er een gezamenlijk geloofsverstaan groeide.

De Reformatie wilde zich voegen in het spoor van de katholieke traditie en greep daarom ook terug op de kerkvaders, met name Augustinus. Zij wilde terug naar de oorspronkelijke kerk, die volgens haar in de middeleeuwen verbasterd en gedefformeerd was geworden. We zullen zien dat de oorspronkelijke doperse reformatie ook een terugkeer naar de apostolische kerk beoogde. Toch bracht haar accent op de vrije werking van de Geest een spanning teweeg met de traditie van de kerk, die gemakkelijk werd genegeerd of bestreden als niet relevant, ja, zelfs als hinderlijk werd gezien voor het verstaan van het Evangelie.

De Reformatie poogde een beweging te zijn die Schrift én traditie wilde honoreren zonder de een tegen de ander uit te spelen. Met name in het denken van Calvijn stond deze intentie centraal. Het feit dat Rome de traditie op gelijke voet bracht met de Schrift en de doperse beweging de traditie verwierp ten gunste van een eenzijdig ‘Geestgeloof’, maakte dat de Reformatie op het scherp van de snede moest balanceren, een spanning die we verwoord zien in de kerk als heilsgereuten waar Woord en Geest elkaar ontmoeten.⁷

Dit gepretendeerde evenwicht is van rooms-katholieke zijde aangevochten. De Duitse oecumenicus Walter Kasper stelt dat de protestantse leer van de Heilige Geest nauwelijks een uitweg heeft geboden. ‘Tegenover Rome accentueert Luther weliswaar de vrijheid van de Geest; tegenover de dwepers de binding van de Geest aan Gods uiterlijke woord en sacrament. De positie tussen Rome en de dwepers kon de reformatie nooit volledig ophelderen. De geschiedenis van de protestantse theologie is grotendeels een schommelen en een confrontatie tussen deze twee polen.’⁸

Reformatie opnieuw uitgedaagd

In onze tijd zien we de kerk van de Reformatie opnieuw uitgedaagd. Allereerst is dat door de ontwikkelingen en vernieuwingen in de Rooms-Katholieke Kerk. Er worden toenemend geluiden gehoord dat de vernieuwingen zo ingrijpend zijn geweest dat de Reformatie nauwelijks of geen recht van spreken meer heeft. ‘Protestanten hebben geen toekomst’, luidde de prikkelende kop boven een interview uit 2008 met Eduard Kimman, secretaris-generaal van de Nederlandse bisschoppenconferentie. De Reformatie heeft volgens hem haar doel bereikt. ‘Ik betwijfel of het protestantisme 2017 haalt, 500 jaar na de Reformatie. Protestanten hebben onvoldoende gereageerd op veranderingen in de Rooms-Katholieke Kerk.’ Kimman ziet de protestanten als een actiegroep die vergeten is zichzelf op te heffen toen het doel was bereikt. ‘De Rooms-Katholieke Kerk is veranderd, protestanten zouden naar de moederkerk moeten terugkeren. We hebben elkaar hard nodig, om samen de betekenis van Jezus Christus uit te dragen in onze gekerstende samenleving.’⁹

7. De strijd van de Reformatie op de twee fronten betreft volgens Miskotte de strijd tegen de zelfverheffing van de kerk en van de individuele mens, die zich op het innerlijke licht beroept, zodat haar positie beschreven kan worden als ‘een dialectisch midden tussen (naar de maat van het Nieuwe Testament) onhoudbare extremen, waardoor de eigen aard van de reformatorische positie in volle glans verschijnt’ (Miskotte, *Geloof en kennis*, 108, 109). W. van Vlastuin noemt als het eigene van de Reformatie het bijeenhouden van Woord en Geest, contra Rome én doperdom: ‘Terwijl Rome de Geest in beheer gaf bij de kerk, en de dopers de Geest helemaal losmaakten van het instituut kerk, sprak de Reformatie over de samenhang van Woord en Geest’ (in: Van Vlastuin, *Naar het hart van Jeruzalem*, 51; vgl. Van de Beek, *Tussen traditie en vervreemding*, 138).

8. In: Lescauwae e.a. (red.), *Leven uit de Geest*, 52. Ook omgekeerd stelt H. Berkhof in deze bundel: ‘De reformatie was zo gefixeerd op de justificatie-leer en zo vuur-bang voor Schwärmerei, dat ze het hierin beslist niet verder bracht dan de contra-reformatie met haar fixatie op sacrament en hiërarchie’ (177).

9. Hakkenes, *Achter de schermen van de PKN*, 181.

Ook A. van de Beek laat een dergelijk geluid horen. Als de Rooms-Katholieke Kerk in de zestiende eeuw zo geweest zou zijn als nu, zou de Reformatie er nooit zijn gekomen. 'Er is geen reden om niet samen met de rooms-katholieken één kerk te zijn.'¹⁰ Hij pleit ervoor dat de Reformatie een stap naar Rome doet door aan te knopen bij de formele (apostolische) successie en het instituut van deze kerk. De Reformatie als historisch verschijnsel heeft volgens hem zijn tijd gehad, er is een nieuwe reformatie nodig, nu niet tegen een onderdrukkend institutioneel systeem zoals in de zestiende eeuw, maar tegen de vrijblijvendheid van de menigte van opinies.¹¹ In een tijd waarin er geen kerk en geen kerkelijke theologie meer is maar alleen talloze mensen die 'iets met Jezus hebben' en zich naar believen organiseren, kan de remedie geen andere zijn dan die van de zestiende eeuw: terug naar de bronnen.¹² Kaufmann concludeert met betrekking tot het komende Reformatiejubileum dat de Rooms-Katholieke Kerk aan de Reformatie impulsen voor een hervorming te danken heeft gehad. Zonder de Reformatie zou de Katholieke Kerk vandaag een andere geweest zijn.¹³

Mede door het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) is er meer begrip gekomen voor het gedachtegoed van de Reformatie, al is een officieel en formeel eerherstel van Luther nog een brug te ver. Wel liet paus Benedictus XVI tijdens zijn bezoek aan de Lutherstad Erfurt in 2010 weten dat diens vraag naar een genadige God actueel is in deze tijd. De prangende vraag van ons onderzoek is dan ook: In hoeverre is Rome veranderd en wat heeft dat voor gevolgen voor het verstaan van de Reformatie? En: In hoeverre is *ons* verstaan van het oorspronkelijke *Anliegen* van de Reformatie veranderd? Zijn reformatorisch gezinden anno 2017 nog overtuigd van de waarde van de leerstellige beslissingen in de zestiende eeuw? Is er nog besef van de actualiteit van de Reformatie, alle hervormingsherdenkingen ten spijt?

Oecumenische ontwikkelingen

Even belangrijk is de vraag naar de *oecumenische* ontwikkelingen rond Rome en Reformatie. In de twintigste eeuw zijn er verschillende overeenstemmingen bereikt tussen de Rooms-Katholieke Kerk enerzijds en lutherse en reformatorische kerken anderzijds, zoals op het punt van de doop, de rechtvaardiging en de kerk.¹⁴ Zijn met deze overeenstemmingen ('consensus' in oecumenisch taalgebruik) de historische tegenstellingen in de zestiende eeuw achterhaald of overwonnen?

Verder is het van belang om de Reformatie niet als een gebeuren van één man te beschouwen (hoezeer dat voor de hand ligt om een gebeurtenis van 1517 als uitgangspunt te nemen), maar als een beweging met verschillende personen en aspecten, aldus Selderhuis. Het is goed om niet alleen naar de Reformatie te kijken vanuit protestants perspectief maar deze te definiëren als een meervoud van reformaties. De Reformatie is in religieus opzicht ook de oorzaak geweest voor *andere* confessionele reformaties, zoals de katholieke en de doperse reformatie.¹⁵

10. *Nederlands Dagblad*, 29 oktober 2011. Samen met Paul van Geest stelt hij naar aanleiding van de lijst van paus Franciscus van ernstige misstanden in de curie (verkokering, rivaliteit, streven naar ijdele roem, carrièrezucht, enzovoorts) dat de paus een taal bezigt 'waarvoor Luther bij de vervaardiging van zijn stellingen in 1517 zou hebben teruggedeinsd'. Luthers kritiek op de curie lijkt volgens hem veel op die van de huidige paus. Er is nu een paus die het bestuursapparaat zelf onder kritiek stelt en tot zelfkritiek oproept. 'In Erfurt, de stad waar ooit Luther tot priester werd gewijd, is de lutherse kerk op sterven na dood, lijkt het. De Rooms-Katholieke Kerk is daar ontwaakt uit de winterslaap. Zou het misschien een teken zijn voor wat er wereldwijd gebeuren gaat?' (Van Geest, *Mijn moeder, paus Franciscus en andere verrassingen*, 178-179).

11. Van de Beek, *Lichaam en Geest van Christus*, 11.

12. Van de Beek, *Lichaam en Geest van Christus*, 11.

13. Klasvogt/Neumann (Hg.), *Reform oder Reformation?*, 41.

14. Zie voor recente overzichten Heller, *Baptized into Christ*, Geneva 2012 en Radano (red.), *Celebrating a Century of Ecumenism*, Geneva 2012.

15. Selderhuis, 'Hoe gedenken we de Reformatie in post-christelijk Europa?'. 'Rome, Reformatie en het anabaptisme waren op één lijn met hun overtuiging dat Europa helemaal niet christelijk was en juist behoefte had aan christendom. Ze varieerden in hun concepten over hoe ze dit wilden realiseren maar ze waren het helemaal eens dat er een reformatie nodig was en ook dat zo'n reformatie allereerst een theologische moest zijn.'

Erfenis Reformatie niet kopiëren

We willen in dit boek niet een poging doen om de historische erfenis van de zestiende eeuw regelrecht te kopiëren naar de 21^e eeuw, zonder rekening te houden met de historisch bepaalde context van beide tijdperken. Wel beschouwen we het gedachtegoed van de Reformatie *in haar kern* nog als voluit actueel, en wel omdat zij ten diepste een beweging terug naar de Schrift wilde zijn en de grondwaarheden van de Bijbel wilde blootleggen.

Naast de actualiteit van de Reformatie willen we ook onderstrepen dat haar erfgoed bedreigd wordt. De vrijheid van het Evangelie wordt door verschillende gevaren ter discussie gesteld. We noemen in de *eerste* plaats de vrijzinnigheid in de kerken die hun ontstaan hebben te danken aan de Reformatie. De term ‘gereformeerd’, ‘reformatorisch’ of ‘protestants’ is een begrip geworden dat de meest tegenstrijdige waarheidsopvattingen bevat, van orthodox-gereformeerd tot vrijzinnig. De Reformatie wordt in modern-protestants perspectief opgevat als een beweging die de vrijheid van de gelovige heeft bewerkt en alles inzet op de mondigheid om zélf de Schrift te interpreteren, los van enig bindend kerkelijk en leerstellig gezag. Zo noemt de atheïstische Klaas Hendrikse zich protestants predikant, al heeft hij niets (meer) met de historische geloofstraditie van de Reformatie.¹⁶

We noemden de veranderde positie van de Rooms-Katholieke Kerk als een uitdaging voor het zelfverstaan van de Reformatie. De *tweede* uitdaging is de snel groeiende groep van de evangelischen en de charismatischen. Deze laatste groep toont verwantschap met de dopers van de zestiende eeuw, zo zullen we in dit boek uiteenzetten. In beide gevallen staat de werking van de Geest centraal, het accent op de persoonlijke geloofservaring en bekering, het doen van een vrijwillige geloofskeuze en het streven naar een ‘zuivere’ gemeente van ware gelovigen (contra de traditionele volkskerk met haar – veelal weinig verplichtend – uitwendig lidmaatschap).¹⁷

Kenmerk van de Reformatie was dat zij ten aanzien van haar doperse tegenstanders Woord en Geest niet tegen elkaar wilde uitspelen. Daarin ligt naar mijn mening de relevantie van de Reformatie voor deze tijd. De Geest is niet een ‘extra’ buiten het Woord, maar onlosmakelijk met het Woord verbonden. Tegelijkertijd willen we de dopers zien als een uitdaging voor de kerken van de Reformatie. Hebben zij wellicht met het badwater ook het kind weggegooid?¹⁸ Veel dwalingen in de kerkgeschiedenis hebben mijns inziens te maken met een verkeerde verhouding tussen Woord en Geest. Wie Woord en Geest van elkaar losmaakt, vervalt óf in objectivisme óf in subjectivisme. In het eerste geval staat het Woord buiten de mens, krijgt het geen gestalte in het leven van de mens, in het tweede geval wordt het werk van de Geest losgemaakt van het Woord en dreigt het gevaar van Geestdrijverij.

Dat laatste gebeurde in de tijd van de Reformatie, maar ook daarna in bepaalde piëtistisch-bevindelijke kringen én in sommige radicaal-charismatische groeperingen van onze tijd. Volgens de Zuid-Afrikaanse gereformeerde theoloog L. Floor hebben de reformatoren op het punt van het losmaken van de Geest van Christus en van de historische openbaring van God in Christus duidelijke overeenkomst gezien tussen de Rooms-Katholieke Kerk en de doperse beweging. ‘Beiden leggen immers de nadruk op een openbaring door de Geest, die boven het Woord uit

16. Op zijn best is het ‘protestantisme’ volgens Van de Pol een verzamelnaam geworden voor de verschillende richtingen en stromingen in de volkskerken die uit de Reformatie zijn voortgekomen, alsook van de talloze sekten die zich buiten de volkskerk hebben ontwikkeld. Bij de term ‘reformatorisch’ denkt men daarentegen aan die groepen en richtingen die de oorspronkelijke grondbeginselen trouw zijn gebleven (Van de Pol, *Het christelijk dilemma*, 61).

17. Bart Wallet spreekt van een ‘herwaardering van de dopers’, waarbij hij namen noemt als Stanley Hauerwas en John Howard Yoder. De doperse traditie is zijns inziens relevant als het gaat om de kerk als alternatieve gemeenschap in een tijd die gekarakteriseerd kan worden als ‘post-christendom’, een samenleving waar het christelijk geloof geen bevoorrechte positie meer heeft en de kerk een minderheidspositie inneemt (Wallet, ‘Herwaardering van de dopers’).

18. Zie het recente verwijt van Jan Veenhof: ‘In hun streven de spiritualisten en de dopersen de wind uit de zeilen te nemen, hebben de reformatoren “overgereageerd” en het gepredikte Woord zo benadrukt, dat de beslissing over de goede uitleg en toepassing van de Schrift feitelijk in handen van de predikers, als experts, werd gelegd. Dat de Geest door de Schrift ook op andere wegen aan het woord komt, ook bij “leken”, werd te weinig erkend’ (Veenhof, *De kracht die bemel en aarde verbindt*, 114).

gaat: Rome door zijn opvatting van de traditie en het pauselijk leergezag en de dopersen door hun aanspraak op directe openbaring van de Geest buiten de Bijbel om.¹⁹

Herdenking 500 jaar doperdom

Het boeiende van deze tijd is dat de kerk zich wereldwijd niet alleen opmaakt voor de herdenking van 500 jaar Reformatie maar ook van 500 jaar doperdom. Het is namelijk in 2025 precies 500 jaar geleden dat de eerste doperse of anabaptistische gemeente in Zwitserland werd gesticht. Dat geeft aan de herdenking van 500 jaar Reformatie extra reliëf. Het daagt de kerk van de Reformatie uit om haar beginselen te verwoorden in gesprek met de kerken die ontstaan zijn uit haar eigen gelederen. Voor Margot Kässmann, ambassadeur van 500 jaar Reformatie namens de Evangelische Kirche in Deutschland (EKD), betekent dat ook dat in deze tijd de balans gezocht moet worden tussen noodzakelijke hervorming van de kerk – in de lijn van Luther, Zwingli en Calvijn – en de even noodzakelijke vrijheid van de Geest. ‘Hoe onderscheiden we echter de geesten?’ zo vraagt zij zich af. ‘Is het puur libertinisme of de Geest van God? Werkt hier Gods Ruach of de Geest van de chaos?’ Kässmann noemt twee functionele criteria: Jezus Christus en de opbouw van de gemeente.²⁰

C.A. van der Sluijs heeft er regelmatig op gewezen dat de beide fronten van Rome en doperdom nog steeds uiterst actueel zijn. De Reformatie wordt volgens hem bedreigd door links én rechts. De afwijking van de Reformatie krijgt gestalte in een subtiele vermenging van de rechtvaardiging en heiliging. Zowel bij het leerstellig orthodoxisme (c.q. hypercalvinisme) als bij het evangelicalisme staat de rechtvaardiging van de goddeloze – het leerstuk waarmee volgens de Reformatie de kerk staat of valt – ter discussie.²¹

Ten slotte, deze studie wil het erfgoed van de Reformatie op actuele wijze aan het licht brengen door de reformatorische beginselen enerzijds tegen het licht van hun ontstaan te bestuderen en anderzijds hun opvattingen te beschrijven door de eeuwen heen. Op die manier kan de blijvende relevantie van de Reformatie aangetoond worden. De Reformatie is immers een beweging in de letterlijke zin van het woord. Zij is nooit af zolang de kerk in deze aardse bedeling verkeert. Het is niet zomaar een cliché: *ecclesia reformata semper reformanda*: de gereformeerde kerk moet steeds weer gereformeerd worden. Elke tijd heeft zijn eigen reformatie nodig, omdat de gevaren waartegen de kerk zich heeft te wapenen, steeds weer uiteenlopende vormen aannemen.²² Anders gezegd: waarheid is nooit een bezit, waarover de kerk beschikt, maar moet elke keer toegeëigend, ontdekt én verdedigd worden. Laat dat de essentie zijn van de komende herdenking van 500 jaar Reformatie.

19. Floor, *Persoon en werk van de Heilige Geest*, 10-11. Zo wees Richard Gaffin op de continuïteit van de anabaptisten met de charismatische beweging van vandaag in de nadruk op de Heilige Geest. De Reformatie heeft zich volgens hem krachtig geweed tegen een *gemeenschappelijke* bedreiging voor de suprematie van de Bijbel (*sola Scriptura*): Rome met zijn kerkelijk geautoriseerde stelsel van traditie en de anabaptisten met hun spontane, ‘charismatische gesanctioneerde openbaringen’. Beide brengen het enige gezag en de toereikendheid van de Schrift in gevaar en daarmee de ware vrijheid van de christen (Gaffin jr., *Perspectives on Pentecost*, 119).

20. Bosse-Huber etc., *500 Jahre Reformation*, 47.

21. Van der Sluijs, *Marginaal of gereformeerd*.

22. Dit adagium wordt volgens M.E. Brinkman toegeschreven aan de reformatoren, maar komt uit de hoek van het vroege, Nederlandse, gereformeerde piëtisme. Het is ook geen exclusieve protestantse aangelegenheid, daar het Tweede Vaticaans Concilie spreekt van de kerk als *semper purificanda*, altijd tot zuivering geroepen. De kerk wordt op haar pelgrimstocht door Christus aangemoedigd tot onafgebroken hervorming (*perennem reformationem*) (Brinkman, *Verandering van geloofsinzicht*, 14).

Enkele stellingen bij Reformatie vandaag

1. De Reformatie is een *geestelijke opwekking* in de late middeleeuwen geweest die vrijheid en zekerheid bracht voor aangevochten gelovigen die in de toenmalige Roomse Kerk geen antwoord kregen op hun geestelijke levensvragen. Er was in de zestiende eeuw sprake van een *wijdverbreide geloofscrisis*, die te maken had met de feitelijke onbereikbaarheid van het heil voor de gewone gelovige. Hiervoor waren het instituut en de leiding van de kerk en het heersende theologische systeem in belangrijke mate verantwoordelijk.

6. De Reformatie was een veelzijdige kerkhistorische gebeurtenis met politieke en maatschappelijke gevolgen, maar zij had ten diepste een *theologische* oorzaak: de herontdekking van de bevrijdende kracht van het Evangelie. Daarin ligt ook haar blijvende actualiteit. Zij bevat een klassieke boodschap voor alle tijden: de waarde en de bestemming van de mens ligt niet in zijn zedelijke en religieuze prestaties, maar wordt hem toegekend als onverdiend genadegeschenk in Jezus Christus.

7. De Reformatie was de verkondiging van de rechtvaardiging van de *goddeloze* tegenover de rechtvaardiging van de *vrome*, die kenmerkend was voor de late middeleeuwen. De *sola's* van de Reformatie (alleen genade, alleen geloof, alleen het Woord, alleen Christus) moeten gezien worden tegen de achtergrond van de verdienstelijkheid van de eigen inspanningen om zekerheid en heil te verwerven. Reformatie is daarom steeds weer nodig wanneer de rechtvaardiging van de vrome, gebaseerd op een voorwaardelijk verkondigd Evangelie, de kop opsteekt in de kerken en mensen onzeker blijven over hun heil.

30. Kritiek op Rome is alleen geloofwaardig als in de protestantse kerken ook de *roomse zuurdesem* in eigen kring wordt erkend en aangepakt. De 'paap zit in ons aller hart' – opgevat als poging van de religieuze mens om zichzelf te rechtvaardigen en zelf op te klimmen naar God – is een uitdrukking die nog steeds actueel is. Genade is voor zondaren en goddelozen, niet voor goedwillende religieuze mensen die zichzelf willen opknappen.

34. Wie Rome benadert alsof er na de zestiende eeuw geen *ontwikkeling* is geweest, maakt zich schuldig aan anachronisme en stereotiepe herhaling van vooroordelen. Zowel de Reformatie als Rome is daarmee niet gebaat omdat daarmee de gelegenheid gemist wordt om de actualiteit van de Reformatie op een zó overtuigende manier te belichten dat zij gericht is op de behoeften van de huidige Rooms-Katholieke Kerk.

38. Al is de nadruk op de *eenheid* van de *kerk* zoals die in Rome functioneert eenzijdig hiërarchisch en sacramenteel ingevuld, zij houdt de reformatorische kerken wel de spiegel voor in de legitieme strijd tegen de toenemende versplintering en verabsolutering van deelwaarden die gegroeid zijn in de onderscheiden kerkelijke tradities. Protestantse kerkleiders zouden daarom meer het hoofd kunnen bieden aan individualisme en subjectivisme door zich meer te committeren aan de traditie van de kerk van alle eeuwen. De belijdenis van de *katholiciteit* van de kerk is ook voor de kerken van de Reformatie onopgeefbaar. De kerk is katholiek of zij is niet, zij is van alle tijden en plaatsen. Dat verplicht tot interkerkelijke samenwerking en het bevorderen van oecumene in de goede, Bijbelse zin van het woord, 'opdat zij één zijn' (Joh. 17:11).

41. De Reformatie als kerkhistorische beweging kan alleen begrepen worden in het licht van het tweevoudige debat met de *Rooms-Katholieke Kerk* en het zogeheten *doperdom*, een verzamelbegrip van radicaal reformatorische stromingen die in de zestiende eeuw ontstonden uit protest tegen het – te langzame en halfslachtige – proces van hervorming van de Roomse Kerk en tegen de verzwagering van de kerk met de staat en de gevestigde machten van de tijd.

53. Wie zijn uitgangspunt in de heiliging neemt, is in staat om confessionele geschilpunten tussen kerken te relativeren. Niet de leer maar het leven is dan het criterium. Wanneer doperdom wordt opgevat als *heiligsbeweging* is er een 'doperse' lijn te trekken van het anabaptisme via

piëtisme, puritanisme en Nadere Reformatie naar de heiligheids- en opwekkingsbewegingen in de negentiende en twintigste eeuw. Ernst maken met de heiligmaking is wat deze bewegingen verbindt.

60. *Bevindelijken* en *charismatischen* vinden elkaar op het punt van de bijzondere aandacht voor de Geest en de geloofservaring, de speciale positie van door de Geest geleide voorgangers, en de indeling van de gemeente in al dan niet verder geleide gelovigen. Beide groepen tekenen een legitiem protest aan tegen een verstandelijk en traditionalistisch christendom dat trekken van gearriveerdheid en zelfgenoegzaamheid vertoont. Hun soms eenzijdige nadruk op de gelovige mens of het werk van de Geest gaat echter ten koste van geloof in de betrouwbaarheid en genoegzaamheid van het Woord.

62. Liever een kerk waar het door de Geest ‘te onrustig’ is dan een dode kerk met een valse rust. Een kerk die eenzijdig wil *vernieuwen* heeft weinig oog voor de continuïteit van de traditie. Als een kerk nooit vernieuwt en alles bij het oude laat, kan dat ook duiden op het ontbreken van de Geest.

68. De uitdrukking *groei in het geloof* is een alleszins Bijbelse uitdrukking die ten onrechte opgevat wordt als een steeds heiliger en volmaakter worden. Groeien in het geloof is een trapsgewijze ontwikkeling naar *volwassenheid* in het geloof. Een christenleven dat niet getuigt van groei, vertoont ziekteverschijnselen en heeft dringend genezing nodig.

76. De kritiek van *reformatorischen* op *evangelischen* en omgekeerd is vaak doorspekt met stereotypen en vooroordelen die blijk geven van weinig inlevingsvermogen en begrip voor de sterke punten van de ander. De gereformeerde traditie hoeft niet allergisch en bevreesd te reageren op de evangelische beweging, omdat zij zelf alle evangelische schatten in huis heeft waarop de evangelische beweging zich beroept, zoals persoonlijke bekering, heiliging en levend getuigenis van de onverdiende genade van Christus.

77. Kinderdoop mag geen sjibbolet meer zijn voor evangelisch-reformatorische oecumene. Sinds de vorige eeuw is op het punt van de waardering van de kinderdoop een belangrijke consensus gegroeid. De kerken die de kinderdoop voorstaan, zien in dat de doop slechts een begin is van een proces van navolging en geloofsgroei, terwijl de kerken die de kinderdoop afwijzen, erkennen dat God in Zijn verbondstrouw al eerder is begonnen dan het moment van de bewuste geloofsbeslissing.

84. De Reformatie moet in deze tijd actueel gemaakt worden door het debat aan te gaan met zowel de Rooms-Katholieke Kerk als de charismatische en evangelische stromingen als nieuwe verschijningen van het oude doperdom. In dit gesprek dienen de sola’s van geloof, Heilige Schrift, Christus en genade opnieuw geformuleerd te worden.

87. De blijvende waarde van het doperdom ligt in zijn pleidooi voor een *radicaal* christendom. Kerken die bestaan uit nominale gelovigen op basis van hun doop en zonder meelevend lidmaatschap – rechts of links van het spectrum – zullen in de toekomst in rap tempo verdwijnen of hoogstens als sociologische gemeenschap voortbestaan, maar zonder levende ziel en innerlijke geloofskracht.

94. De verbroedering van alle ‘evangelische kerken’ zou het ongelijk van Rome bewijzen dat de Reformatie tot sektevorming leidt, en het gelijk van de Reformatie dat de kerk daar is waar het Woord samen wordt geloofd, geleefd en getuigd.

95. De herdenking van 500 jaar Reformatie in 2017 biedt een uitgelezen kans om het gesprek tussen Rome en Reformatie opnieuw te voeren. Er is een beter begrip van elkaars standpunten ten aanzien van historisch gevoelige thema’s zoals de rechtvaardiging door het geloof, de sacramenten, de nauwe band tussen kerk en ambt en de verhouding van Schrift en traditie. Wanneer we dit gesprek open en onbevooroordeeld ingaan, kunnen we wat betreft de uitkomst ervan verrast worden door onverwachte openingen van de Heilige Geest, Die dwars door eeuwenoude tegenstellingen heen kan breken en nieuwe kerkelijke mogelijkheden schenkt.